

ДРНИШ 1900–1914

Увод

Дрниш, мало општинско средиште на западном рубу Петрова поља, пружено на коси изнад утока речице Чиколе у свој врлетни кањон, једно је од природних привредних и културних центара шкртог краја у залеђу источне обале Јадрана. Погодан смештај на прелазу из подручја кршевитог терена Далматинске загоре у низ плодних поља, – Петрово, Косово и Книнско поље, разлог је проласка кроз Дрниш важне далматинске комуникације. Прометна важност и положај на размеђи приморског према континенталном пределу уветовало је развој трговине у Дрнишу, а близина плодних поља омогућавала развој пољопривреде.

За време аустријске власти у Далмацији Дрниш, преко развоја рударства, постаје и индустријско средиште овог краја. Озбиљна експлоатација угљена у највећем налазишту Сиверић, 5 км северно од Дрниша, започиње инвестицијама бечког барона Ротчилда 1834. године.¹ Захваљујући развоју рудника у Сиверићу дрнишка крајина добија квалитетније цесте према луци у Шибенику, половином 19. века гради се мост преко Чиколе у Дрнишу, а 1877. године саграђена је прва далматинска железничка пруга према Сплиту и Шибенику, која је готово искључиво служила за потребе рудника у Сиверићу.² До 1900. године дрнишки крај је имао око 1.000 запослених радника углавном рудара, са чиме се мало који околни крај може похвалити.³

Међутим, сам Дрниш имао је од свега тога мало трајније користи. Све је то ипак била експлоатација природних богатстава, а интерес су побирале стране компаније, власници рудника или у најбољем случају обални градови преко којих се транспортовала угљена рудача из јама у Сиверићу и Велушићу.

У самом Дрнишу, захваљујући развоју робноновчаних односа, ствара се богат трговачки слој грађанства који током 19. века у своје руке узима контролу политичког, културног и привредног живота Дрниша. Захваљујући тим подузетним људима Дрниш почетком 20. века излази из летаргије далматинске забити и покушава бити градић раван онима на оближњој Јадранској обали.

Овај рад осврће се управо на тај период прошлости Дрниша, и

1 К. Стошић, "Записи о Дрнишу", стр. 4, рукопис који се чува у Музеју града Шибеника.

2 П. Сеџановић, *Железнице*, спомен-књига, Далмација, Сплит, 1923.

3 Д. Пленча, *Книнска ратна времена*, Загреб, 1986, стр. 17.

понајпре из специфичног угла Дневника и понеких сећања савременика Николе Ација,⁴ те чланака тадашњих далматинских листова који су излазили у Сплиту, Шибенику и Задру.⁵

Никола Ација, активни учесник готово свих догађаја у Дрнишу од 1900. до 1914. године, један од оснивача Хрватске напредне пучке странке у Дрнишу, члан градске управе, члан "Радничког друштва", члан "Хрватског сокола", чиновник у дрнишком суду, трговац, управник рудника боксита у Трбоуњу, записивао је у свом Дневнику, који је до 1914. водио с мањим или већим интензитетом, вредне и аутентичне податке данас од велике користи за дрнишку историографију.

На жалост, историографија се никада није много освртала на градове данашњег далматинског дела Српске Републике Крајина, и осим рада Душана Пленче *Книнска ратна времена*,⁶ нема много таквих дела. Отуд се надам да би овај мали чланак могао подсетити на ту празнину у српској историјској науци.

-
- 4 Н. Ација у свом Дневнику, који назива *Разне биљешке већином локалне политике*, доноси све догађаје које је сматрао важним у периоду до Првог светског рата.
- 5 Новине које су кориштене у овом чланку углавном је сачувао такођер Никола Ација. Треба знати да се Музеј дрнишке крајине налази у његовој кући, коју је он заједно са својом оставишћином завештао држави, с тим да се у њој уреди музеј.
- 6 Д. Пленча у својој књизи даје сигурно најобимнију литературу која се односи на историју Дрнишке крајине.

Дрниш 1900. године

Народна странка била је на власти у Дрнишу још од избора 1865. године, а на челу општине почетком века налазио се вођа Народне странке у Дрнишу Марко Накић. Дужност начелника Накић је обављао пуних 25 година, од 1875. до 7. децембра 1900. године када га је на месту начелника сустигла смрт.⁷ Тако је након дугог периода стабилности дошло до периода криза општинске власти и интензивирања борбе политичких странака.

Круна политичке каријере Марка Накића били су избори за посланика у бечком Царевинском већу одржаних 1882. године, на којима је претекао чувеног српског политичара Саву Бјелановића, с 89 према 79 изборних гласова.⁸ У вези са начелником Накићем и данас кружи прича како је жељезничка пруга прошла мимо Дрниша због тога да би прешла преко Накићеве земље, па је жељезничка станица удаљена 2 км од града.⁹ У посљедњој години Накићева начелниковања Дрнишани су у Сплит на школовање послали талентованог Ивана Мештровића Матиног из села Отавице, који је из захвалности, као један од својих првих радова, 1901. године направио према сећању начелников портрет у рељефу.¹⁰ Талент сина сеоског тесара и зидара мате Мештровића – Габриловића из Отавице Дрнишани су учили још раније, када је он своје рукотворине продавао на очевој тезги на дрнишкој пијаци. Били су то вјешто израђени предмети од дрвета за свакодневну употребу. Нарочито су се Дрнишанима допали цртежи народних јунака марка Краљевића и Милоша Обилића, који су стајали изложени у крчми Боже Бојчића у селу Отавице.¹¹ У сврху слања дечака на школовање, јер Иван до своје 14. године није похађао никакву школу, у Дрнишу је био основан посебан фонд на челу с Антом Ацијом који је прикупљао добротворне прилоге. Учитељ Петар Опара припремио је дечака за полагање пучке школе, а бивши дрнишки учитељ Петар Шкарица добио је задатак да нађе некаку клесарску радионицу у Сплиту у којој би Мештровић изучио занат. Шкарица је пронашао радионицу клесара Билинића код сплитске жељезничке станице. За подучавање, стан и храну малог Мештровића Дрнишани су Шкарици обезбедили 320 круна.¹²

Дрниш 1901. године

Почетком 1901. за новог начелника у Дрнишу изабран је један од најугледнијих Дрнишана тог времена Марко Скелин.¹³ Против оваквог избора устали су дрнишки праваша и клерикалци на челу с фра Крстом Беламерићем. Праваша су жељели човјека са чвршћим ставом

7 "Народни лист", Задар, 8.XII 1900, бр. 96, "Домаће вјести".

8 "Српски лист", Задар, 24.X 1882, бр. 41, "Наши дописи".

9 "La Difese", Сплит, 23.IV 1886, бр. 7, "О Дрнишкој општини".

10 Портрет се налази у Музеју Дрнишке крајине.

11 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 41.

12 *Исто*, стр. 43.

13 "Јединство", Сплит, 29.I 1901, бр. 9, "Наши дописи".

према дрнишким Србима, који су у то доба, на прелазу 19. у 20. век све више дизали свој глас, и без комплекса испољавали своје националне осећаје. Пример томе налазимо 1898. године, када је долазило до чарки између дрнишких Срба и Хрвата, за српски Божић, српску Нову Годину, Светог Саву, српске Покладе. Праваши и клерикалци су непрестано тражили интервенције жандармерије, само због истицања српских застава или певања српских песама.¹⁴

Ипак, Народна странка имала је највише утицаја, и након избора Марка Скелина у далматинским новинама "Јединство" и "Народни лист" развила се мала полемика између фра Беламерића и гласоговорника Народне странке у Дрнишу апотекара Јосипа Салвија.¹⁵

За Скелинова начелниковања, 7. априла 1901. у Дрнишу се десио пожар у коме је до темеља изгорела општинска зграда.¹⁶ Зграда је била осигурана на 16.000 форинти код осигуравајућег завода "Славија" у Љубљани, па је већ следеће године подигнута нова, репрезентативна општинска зграда, која и данас служи истој сврси.¹⁷ Стара зграда, мања једнокатница, саграђена је 1870. године. Уз њу су биле прислоњене: источно, зграда суда изграђена 1892, и као западно крило, зграда пучке школе подигнута 1888. Обе покрајне зграде остале су читаве у пожару.¹⁸

Током 1901. године Дане Марушић подузетник из Омиша открио је наслаге угљена у Кљацима недалеко од Дрниша.¹⁹ Кљаци су одраније били познати по налазишту боксита из 1847. год.²⁰ Ту врсту боксита по месту налазишта називали су кљакит, али је име француског налазишта Бауц превладало.²¹ За наслаге боксита у околини Дрниша др Филип Марушић, брат Дане Марушића, покушао је заинтересовати чешког индустријалца Шкоду, – овај је заједно са својом кћерком 1901. године обилазио Дрниш, али није био заинтересован за експлоатацију.²² Боксит у Дрнишу почеће се експлоатисати тек за потребе ратне индустрије током Првог светског рата.²³

Дрниш 1902. године

Почетак века као да је био уклет за дрнишке начелнике. Нови начелник Марко Скелин умро је након само годину и по дана начелниковања, 18. јула 1902.²⁴ Његова смрт изазвала је нову кризу градске власти, владајућа Народна странка на чело општине поставила је Јосипа

14 "Народни лист", 15.I 1898, бр. 5, "Наши дописи особити".

15 "Народни лист", 13.II 1901, бр. 13, "Приобћено".

16 "Народни лист", 17.I 1901, бр. 31, "Јавне захвале".

17 Никола Ација, *Разне биљешке...*, стр. 31.

18 Исто, стр. 32.

19 "Народни лист", 24.IV 1901, бр. 33, "Домаће вести".

20 Д. Пленча, *наведено дело*, стр. 16.

21 Ф. Тућан, *Наше рудно благо*, Загреб, 1919, стр. 97.

22 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 48.

23 Исто.

24 "Народни лист", 19.VII 1902, бр. 58, "Домаће вести".

Салвиа, који је имао превише противника међу опозиционим правашима, тако да никако није могао проћи процедуру нови општински буџет.²⁵ Након пола године опструкције општинске власти, почетком 1903, далматинска влада из Задра распустила је општинску владу и поставила комесара Вићенца Тудорина политичког повереника из Книна.²⁶ Ипак и поред политичке нестабилности у граду рударство се и даље развијало.

Након само годину дана радова, 16. маја 1902. свечано је отворена нова монтанистичка пруга која је водила од дрнишке жељезничке станице до рудника у Велушићу. Инвеститор је била твртка "Лудвиг Кениг и син", закупник велушићког рудника.²⁷

Приликом прве свечане вожње десио се инцидент који само случајем није прерастао у већу несрећу. Наиме, композиција која се састојала од локомотиве и три вагона пуна гостију склизнула је са трачница, али се срећом није сурвала низ насип који је на том месту висок неколико метара.²⁸

Дрниш 1903. године

Најзанимљивији догађај 1903. године у Дрнишу била је свечаност службеног оснотка културно–спортског друштва Хрватски сокол. Покрет "Сокола" већ је био добрано заживео у Далмацији, па су и Дрнишани нашли за сходно да имају такво друштво. Свечаност је обављена 23. августа 1903, а уз многобројан народ узваника је било из целе Далмације. Све је финансирано из добровољних прилога, велепоседник Иван–Ђованин Скелин је приложио бачву вина и 32 водојчади.²⁹

То је био Скелинов разуман предизборни гест, јер се у септембру исте године бирао начелник Дрниша, за кога је наравно, након избора постављен Иван–Ђованин Скелин.³⁰ Избори 1903. године у Дрнишу одвијали су се у знаку потпуне сагласности између дрнишких Срба и Хрвата из Народне странке.³¹ Овај споразум, који је уродио изборном победом над Хрватском странком права, као да је био најаву политици Новог курса која ће уследити 1905. године.

Година 1903. за Дрниш је важна јер је те године у Дрниш стигао нови општински лекар др Филип Марушић, који је, као што је већ речено, и раније обилазио дрнишки крај због истраживања дрнишких рудних богатстава. Др Марушић оставио је велики траг у памћењу Дрнишана након свог 40–годишњег службовања у Дрнишу. Био је активан у свим дрнишким културним друштвима, бавио се књижевношћу и објавио је двије књиге кратких прича, а готово редовно се јављао у сплитском дневнику "Ново Доба". За вријеме Балканских ратова био је

25 "Народни лист", 13.IX 1902, бр. 74, "Домаће вјести".

26 F. Madirazza, *Storia e costuzione dei comuni Dalmati*, Сплит, 1911, стр. 78.

27 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 43.

28 "Народни лист", 21.V 1902, бр. 41, "Домаће вјести".

29 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 45–47.

30 "Народни лист", 12.IX 1903, бр. 73, "Домаће вјести".

31 *Исто*.

српски добровољац, уз Крунослава Ацију једини из Дрниша. Време Првог светског рата провео је интерниран у Котору. Између два рата спадао је у круг интегралних Југословена и обожавалаца личности краља Александра. Умро је за време Другог светског рата 1944. године.³²

Крајем 1903. године дакле готово у моменту доласка др Марушића у Дрниш, умро је дугогодишњи дрнишки лекар и политичар др. Мелхиор де Дифнико. Дифнико је у Дрниш стигао 1844. године из Шибеника. У Дрнишу је он оженио богату јединицу Палму Новаковић, и уз лекарску праксу, прву дрогерију у граду, и од таста наслеђену трговину, убрзо постао један од најбогатијих Дрнишана. У политичком животу Дрниша де Дифнико је играо одлучујући улогу између 1850. год. када је био начелник општине, а 1861. године биран је за посланика у далматинском парламенту. Дифнико је био вођа дрнишких италијанаша а уз то, имао је велику подршку и у српским селима дрнишке општине. Срби су пазарили у његовим трговинама и наравно задуживали се, а др Дифнико је као лекар често залазио у српска села и бесплатно лечио сељаке.³³

Дрниш 1904. године

У јуну 1904. организован је дотад највећи штрајк рудара у Сиверићу. Рудари су тражили повишење наднице, смењивање чи-новника, оснивање фонда за помоћ болесним, и укидање правила да рудари намирнице морају куповати у продавницама рудника. На челу штрајк-качког одбора стајао је велики пријатељ радништва, богати велепосједник из Книна А. Фране. У име рудара с управом рудника преговарали су, адвокат др. Иво Буић и др Филип Марушић.³⁴ Радничка права заступао је и социјалиста Ј. Дорбић, који је управо тада 1904. основао у Сиверићу огранак Социјалдемократске странке из Сплита.³⁵ Штрајк је завршио повећањем надница рударима и укидањем обавезе куповања намирница у продавницама рудника.³⁶

Такођер у јуну 1904, далматинска влада одобрила је правилник "Радничког друштва", које је исте године основано у Дрнишу. Правилник је саставио Никола Ација, који је именован за првог председника друштва.³⁷ Првих година рада Друштво није било запажено међу дрнишким радништвом. Рад Друштва оживео је тек 1906, када је освећен барјак Друштва, коме су кумовали Иван Ђовани Скелин и Анка Бузолић. За председника је изабран дрнишки трговац Тома Пелицарић.³⁸ Чланови Друштва углавном су биле дрнишке занатлије, понајвише обућари, свеукупно чланова око 200. Сви чланови су плаћали чланарину и од тих

32 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 48–49.

33 *Исто*, стр. 13–15.

34 *Исто*, стр. 49.

35 "Народни лист", 9.VII 1904, бр. 55, "Домаће вјести".

36 "Народни лист", 24.IX 1904, бр. 74, "Домаће вјести".

37 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 50.

38 "Слобода", Сплит, 20.VIII 1906, бр. 42, "Гласови из Покрајине".

новаца одвајала се помоћ онима који су били у невољи.

У Дрнишу је 1. маја 1904. гостовало шибенско певачко друштво "Коло" и одржало запажен вокални концерт. Најинтересантнији је био сам крај концерта, када је отпевана руска химна.³⁹ Не треба сметнути с ума да је управо тада трајао руско–јапански рат и певање руске химне био је знак подршке Русима у овом рату.

Дрнишки начелник Иван Ђованин Скелин 20. марта 1904. упутио је министру вањских послова Русије телеграм с жељама за руски успех у рату. Министар се начелнику Скелину захвалио преко руског амбасадора у Бечу Капниста.⁴⁰

Дрниш 1905. године

Година 1905. протекла је у знаку помирења дела хрватских политичара и Срба у Далмацији па и у Дрнишу. До знакова политичког померања дошло је најпре у априлу 1905, када су се Народна странка и Хрватска странка права ујединиле у једну Хрватску странку. У Дрнишу су 18. јула 1905. начелник Иван Ђованин Скелин, Мате Кулушић и Павао Накић објавили да је дошло до споразума нове Хрватске странке и дрнишких Срба. Максима им је била, како су тада изјавили, "Брат је мио које вјере био".⁴¹

У Дрнишу, међутим, није било све тако једноставно. Ван прокламоване слоге остала је Чиста странка права која је имала доста присталица међу дрнишким Хрватима. На челу странке били су браћа Грубишић, Раде и др Јере. На положају вође хрватских националиста у Дрнишу они су заменили свог брата др Мату Грубишића, који је у једној политичкој свађи убијен ножем 1881. године. Убио га је аутономаш Иво Живковић Шупук, а према каснијим наклапањима нож му је дотурио и навео Шупука на убиство др Симо Петричевић тадашњи вођа Српске странке у Дрнишу.⁴²

Грубишићи и Чиста странка права покушали су 1905. да растуре споразум Хрватске странке и Срба па су тражили службене преговоре са супарничком хрватском странком. На преговорима праваше је заступао др Иво Буић, а Хрватску странку Јосип Салви. Правашаи никако нису хтели да разговарају са Салвијем, коме су негирали хрватство, сматрајући га Италијаном, тако да су разговори пропали.⁴³

На изборима 7. јула 1905. премоћно је победила коалиција Срба и дела Хрвата, за начелника је изабран Иван Ђованин Скелин, а место општинских "присједника" заузела су и два Србина. "Присједници" Хрвати били су: Паве Накић, Мате Кулушић, Никола Ација и Јосо Накић, а од Срба: др Душан Иветић и Иван Анте Виличић.⁴⁴ Према саставу

39 "Народни лист", 14.V 1904, бр. 39, "Наши дописи особити".

40 "Народни лист", 23.IV 1904, бр. 33, "Домаће вјести".

41 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 56.

42 *Исто*, стр. 23.

43 "Народни лист", 7.VIII 1905, бр. 62, "Избори у Дрнишу".

44 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 56.

општинске владе видљиво је да је и новооснована Хрватска пучка напредна странка подржавала српско-хрватску коалицију, јер је један од оснивача те странке, Никола Аџија, ушао у ужу општинску власт. Никола Аџија и др Филип Марушић били су једини Дрнишани међу покретачима гласила ове странке "Слобода", које је 1905. године почело да излази у Сплиту.⁴⁵

У мају 1905. Дрниш је свечано прославио 90 година од осnutка мушке пучке школе. Приређени су свечани концерти, предавања и представе у општинској свечаној дворани.⁴⁶ Такођер у мају 1905, у Дрнишу су гостовали, виолиниста Франтишек Ондрушек и клавириста Ј. Фамјар, и одржали запажен концерт.⁴⁷

Дрниш 1906. године

Дрнишка омладина 1906. године почела је да издаје шаљиви недељник "Обад" умножаван шапирографом. Изашло је неких 6 бројева, када је након пријаве државном одвјетништву у Шибенику, због неких који су се препознали на страницама листа, "Обад" забрањен и заплењен.⁴⁸

Године 1906. пуштена је у рад нова хидроелектрана на реци Крки. Бетонска брана акумулационог језера постављена је 2 км узводно код слапа Манојловац, а подземним тунелом вода се проводила до турбина електране, која је саграђена недалеко од великог извора Миљацка унутар корита Крке. На свечаном отворењу електране били су присутни сви начелници околних општина осим начелника Книна. Инвеститор изградње електране било је римско друштво "Societa anonima per l'utilizzazione delle forze idrauliche della Dalmazia", познато под кратицом СУФИД, које је уложило осам милиона круна, што је била дотад највећа привредна инвестиција у Далмацији. Радове је извршила твртка "Gapz i Comp." из Будимпеште.⁴⁹

Годину дана раније прокламирана слога Срба и Хрвата почела се током 1906. проводити и у свакодневни живот Дрнишана. Општинска управа суделовала је те године на Светосавској прослави, а на плесу Хрватског сокола 10. фебруара 1906. суделовали су и дрнишки Срби.⁵⁰

Поводом тога дрнишки праваши тврдили су да су општински функционери врло лоши Хрвати, а за члана општинске управе Николу Аџију да је све само не Хрват.⁵¹

Никола Аџија налазио се 1906. године на челу дрнишког Хрватског сокола и као вођа пута предводио је групу дрнишких соколаша на велики слет у Загреб. Сви "Соколи" Далмације кренули су парабродом

45 Исто, стр. 54.

46 С. Синчић, *Спомен књижица о свечаној прослави 90. годишњице непрекидног дјеловања Пучке мушке школе у Дрнишу*, Сплит, 1905.

47 "Народни лист", 27.V 1905, бр. 42, "Домаће вјести".

48 Н. Аџија, *Разне биљешке...*, стр. 52.

49 Исто, стр. 24.

50 "Слобода", 21.II 1906, бр. 6, "Гласови из Покрајине".

51 Н. Аџија, *Разне биљешке...*, стр. 61.

из Сплита. Свеукупно кренуло је нешто преко 1000 ”Сокола, а од тога Дрнишана тридесетак чланова. Путовало се преко Задра и Ријеке, где је владало изузетно лоше расположење према Хрватима. У Задру нитко није смио нити сићи с брода пред великим антихрватским демонстрацијама задарских Италијана. У Риједи је дошло до страховите тучњаве између ”Сокола” и ријечких антихрватских демонстраната.⁵²

Дрниш 1907. године

У години 1907. важно је истакнути изборе за Царевинско веће у Бечу, одржане током маја месеца 1907. Избори су први пут проведени у новосостављеном котару Дрниш – Трогир, по коме су дрнишки Срби, одвојени од Книна и Врлике, остали у апсолутној мањини. За место посланика истакнута су три кандидата: др Вицко Ивчевић испред Народне странке, др Филип Марушић испред Смодлакине Напредњачке или Демократске странке, и др Иво Буић испред Чистих прашаша.

Др Ивчевић је премоћно победио с 5730 гласова, испред др Марушића с 415 гласова и др Буића с 282 гласа. Српски гласачи остали су углавном по страни.⁵³

Почетком века међу дрнишким Србима било је много непоразума. Развиле су се две противничке струје. Једна, сакупљена око велепоседничке фамилије Миовић, која је од 1800. године када се доселила у Дрниш поред великог богатства стекла сразмеран политички утјецај,⁵⁴ и друга струја, коју је предводио новопечени дрнишки богаташ Симо Манојловић–Маливук, власник клаонице и месаре у Дрнишу, државни лиферант кожа у овом крају.⁵⁵

Напетости између две фракције нарочито су се погоршале за време избора црквених татора православне парохије у Дрнишу. Миовићи су традиционално заузимали место татора, још од времена свог досељења у Дрниш, али Симо Манојловић Маливук и Тома Рашковић ситни трговац и појак у цркви, развили су жилаву агитацију и на крају победили.⁵⁶ Избор је још само требало да потврди еписког Никодим Милаш добар познаник куће Миовић.⁵⁷ Милаш је наравно изборе поништио и Миовићи су и даље остали на положају татора.

Након те одлуке Манојловић је сакупио стотињак српских демонстраната у Дрнишу, и са српским заставама кренуо унијатском свештенику у село Кричке на разговор о преласку на унију. Када је сазнао за такав развој догађаја, еписког Милаш расписао је нове изборе. На њима су Манојловић и Рашковић опет победили и остали за дуго време црквени татори богате цркве у Дрнишу.⁵⁸

52 Исто, стр. 59–60.

53 ”Народни лист”, 18.V 1907, бр. 40, ”Избори у Далмацији”.

54 П. Градић, *Кратке цртице из живота трију Миовића или Свиетао трачак кроз столетну тмину у потајне дворе Миовића*, Дубровник, 1886.

55 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 56.

56 Исто, стр. 57.

57 М. Јачов, *Аутобиографија Никодима Милаша*, Мешовита грађа, Београд, 1983, стр. 39.

Године 1907. било је великих неспоразума и у дрнишком суду. Наиме судач др Љубић, ватрени италијанаш, инсистирао је да се сви судски списи воде на италијанском језику. Млади судски приправници: Дулибић, Рубели, Стојанов, Тирони и управитељ канцеларије Никола Аџија, тражили су да се акти воде на језику којим су говориле саме странке. Након што је Дулибић једну судску пресуду донео на "хрватском језику", др Љубић је није хтео потврдити својим потписом.⁵⁸ Овај је сутрадан исту пресуду написао ћирилицом, што је потпуно збунило судију Љубића, и случај је завршио на окружном суду у Шибенику. Епилог је био задовољштина Дулибићу, а др Љубић и Рубели морали су ићи из Дрниша. Никола Аџија, који је добио премештај на Хвар, напустио је каријеру судског чиновника и наравно остао у Дрнишу.⁶⁰

Посебно велику неугодност Дрнишкој крајини донела је одлука босанске владе 1907. године по којој се смањује испаша далматинским сточарима за 3/4 подручја испаше. Због решења проблема у Беч су отпутовали: Јосо Скелин, Павао Накић, Јосип Регнер и представник сточара Јакелић. Многима у Дрнишу учинило се да није због овога требало ићи чак у Беч. Ситуација се вратила на устаљене колосеке након анексије Босне и Херцеговине 1908. године.⁶¹

Дрниш 1908. године

Почетак године протекао је у покушајима помирења међу фракцијама Срба и Хрвата. У Дрниш су из Шибеника 10. јануара 1908. стигли правашке вође, др Иво Крстељ и Павао Кулић, неби ли измирили завађене Хрвате, а 23. јуна исте године др Филип Марушић, Хрват близак српским позицијама, покушао је помирити српске разлике. Оба покушаја нису имала успеха, али Срби су, бар, за Светог Саву одлучили закопати ратне секире.⁶² Светосавска прослава протекла је те године као никада до тада званично у српском духу. Тридесет тежака окитило се српским прекораменицама, а српске заставе вијориле су се на општини и парохијској згради. На свечаној вечери било је цело општинско вођство, а од Хрвата говорили су др Филип Марушић и Јосип Регнер вођа Хрватског сокола. На вечеру су били позвани и браћа Грубишић али се нису одавали.⁶³

Маја месеца 1908. довршени су радови на изградњи дрнишког водовода, од изворишта "Точак" под Промином до Дрниша, дугачког око 15 км. Дрниш је до тада имао само једну "Чесму", изграђену 1864. године која је била удаљена 1 км од града. Поред тога, користили су изворе у ближој околини Дрниша: Дроњевац, Јаблановац, "Црно" и "Дојарчево врло". Током најврјућих летњих месеци сви ови извори су пресушивали,

58 Н. Аџија, *Разне биљешке...*, стр. 58.

59 *Исто*, стр. 59.

60 *Исто*.

61 *Исто*, стр. 67.

62 *Исто*, стр. 69.

63 *Исто*.

па су Дрнишани по воду морали ићи у село Отавица на непресушни извор "Бановача". Вода се довлачила колима, коњима, магарчићима, али неки су воду доносили на леђима у тзв. вучијама. Постојале су сталне "водарице" које су једну "вучију" доносиле за 4 новчића (патакуна). За време највећих несташица питке воде чекало се на ред код "Бановаче" и по читаву ноћ.⁶⁴

О изградњи водовода говорило се у Дрнишу готово пола века. У 1887. години утврђено је да је најповољнији извор "Точак" под Промином, али почетак радова отезао се до 1907.⁶⁵ Општина се код Чешке банке задужила за 170.000 круна, које је вратила до 1917. год. Водовод је завршен за непуних 6 месеци и требао је бити трајније решење. За време италијанске окупације (1919–1921) Италијани су почели некакве радове око извора и изгледа успели део воде одвратити, тако да је Дрниш за сушних месеци опет кубурио с водом.⁶⁶

Највећи догађај за дрнишке Србе у првој деценији 20. века било је освештење новосаграђене велике српске православне цркве Успенија Богородице у јуну 1908. год. Стара црква саграђена 1618. године била је толико дотрајала да је претила опасност да се сама сруши. Након што је због реалне опасности од погибелји 1888 године црква затворена Служба божја обављала се у гробљанској цркви Светог Арханђела Михајла. Дотрајала црква срушена је 1899, када је благословљен камен темељац новој цркви. Благословио га је епископ Никодим Милаш на Велику госпојину, уз вијање барјака и пуцање мужара. На Малу госпојину исте године над отвореном раком узидане су свете мошти у темеље цркве.⁶⁷

64 Исто, стр. 71–72.

65 "Народни лист", 23.IX 1907, бр. 76, "Наши дописи".

66 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 72.

67 "Српски глас", 5.X 1899, бр. 38, "Наши дописи".

Нацрт цркве израдио је познати архитект инж. Ђирил Ивковић као службени архитект далматинског намесништва, радове је изводио подузетник М. Алфијер из Зларина, а изведбу је надгледао извјесни Мусанић. Након седам година рада црквеној управи у Дрнишу кључеве цркве је предао саветник у далматинској влади д'Ерко, 21. новембра 1906. год.⁶⁸ Црква је међутим коначно била готова тек у мају 1908. Свечано је освештена у јуну исте године.

Свечаност је обављена 21. јуна 1908. уз присутност двојице епископа, епископа Бококоторског, рођеног Дрнишанина Доситеја Јовића, и епископа Далматинског Никодима Милаша, 20 свештеника, и неколико хиљада Срба из Дрниша и околине.⁶⁹ Оваква манифестација српства са стотинама српских барјака и пјевањем српских родољубних песама изазвала је бес хрватских националиста који су киптећи чекали прилику да направе неко злодело. Прилика им се указала већ у августу исте године. Наиме, крајем августа одржавала се годишња скупштина Хрватског сокола у Дрнишу. Пред Соколаном се том приликом окупило млађе чланство, уз које су биле две сестре Габела. Ту је дошло до гужве између њиховог брата и неких младих соколаша када су наишла три Србин: Његуш, Јовић – Цефер и Бјеговић. Срби су се умешали у гужву и добро излемали Хрвате соколаше. Догађај је одмах изазвао бурне реакције дрнишких Хрвата, нарочито беспослених занатлија блиских правашкој странци, који су договорили антисрпске демонстрације у прву следећу недељу.

Они су се 30. августа 1908. уистину окупили и њих 50–60 цели дан је дефиловало претећи Србима, певајући хрватске песме. На ту разуларену масу случајно је наишао Јово Јовић–Цефер судионик догађаја, који је ту руљу изазвао, и они су га на смрт каменовали.⁷⁰ Овај догађај створио је велико неповерење између Срба и Хрвата, судионици злочинства су били похапшени, али су након извесног времена сви изашли из затвора.⁷¹

Дрниш 1909. године

Маркантан догађај 1909. године било је хапшење дрнишких велепоседника: Антонија де Дифника, Раде Грубишића и др Јере Грубишића, под оптужбом за узимање великих камата, тј. лихварење и превару. Хапшење је било изненадно и уследило је без налога суда. Након кратког саслушања они су пуштени али је остала велика мрља.⁷²

Око хапшења развила се полемика и у новинама. Правашки лист, близак франјевцима, "Хрватска ријеч" из Шибеника жестоко је реаговала, жигосући каматнике и камату. Реаговао је др Јере Грубишић, оптужујући читав ред фратарски за лудост и глупост. Од тог времена др

68 "Смотра Далматинска", Задар, 1906, бр. 96, "Из Дрниша".

69 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 73–75.

70 *Исто*, стр. 78–79.

71 *Исто*.

72 *Исто*, стр. 67.

Грубишић више уопште није улазио ни у коју цркву и по својој жељи први је Дрнишанин који је сахрањен без свештеника.⁷³

Истини за вољу, дрнишки трговци имали су све само не чисту савест. Сељаци ухваћени у њихове канце губили су имања, куће, бежали су голи и боси у Славонију. Жене и мала деца терана су без игде ичега на улицу, а за наплату дуга сељацима су чак и паљене куће које ништа нису вределе. Каква је страховита беда владала на дрнишком селу потресно описује др Филип Марушић у својој збирци прича *Лијечникови записци*. Призори мале деце која у кревцима леже заједно са својом мртвом браћом или сестрама за време великих епидемија шарлаха чекајући смрт па да се сви заједно сахране, или сељака који не може да убије свињу која је појела детету руку јер не може да преживи зиму без те свиње, су више него ужас. На селу је владало толико незнање да се за болест у кући најпре звао свештеник па тек ако он неби могао помоћи лекар.⁷⁴

Средином 1909. године умро је један од најбогатијих трговаца у Дрнишу, италијанаш Антонио Вукасовић–Мишовић (Vucasovich – Mischovich). Он је уистину чинио посебно поглавље тадашњег Дрниша. Рођен је у селу Миљевци, одакле је дошао у Дрниш на дрводељски занат. По завршетку заната код дрнишког газде запослио се као трговачки помоћник. Добра зарада му је омогућила да отвори самосталну трговину, коју је као вешт трговац врло брзо ширио, тако да му није требало много да уђе у ред најбогатијих. Био је човек наочит, отменог држања, успешан код жена. Његова супруга била је кћер Луиђија Лапене, једног од најмоћнијих људи Далмације. Остала је вечита тајна како је Лапена дозволио кћери да се уда за таквог скоројевића. Међутим, Антонио се врло добро сналазио у високом друштву. На своје кочије ставио је некакав породични тобоже барунски грб. Његови кочијаши били су ливрејисани, с цилиндрима и белим рукавицама. У то време био је познат аустријски министар Холуковски (Holuchovsky), па су духовити Дрнишани Вукасовића крстили "Conte kukurozovski". Своју трговину Вукасовић је дао под закуп Року Бакотићу, а он је са супругом по три месеца проводио на летовању у Италији. Није имао деце па га је након смрти наследила наравно најпре жена, а иза ње женина браћа Иво и Лоде Лапена. Иза смрти Антонија Вукасовића жена му је изнад гроба код св. Ивана у Бадњу подигла споменик, рад вајара Ивана Рендића, плаћен 32.000 круна, што је тада износило 8.000 долара.

*Дрниш 1910. године*⁷⁵

Рудник "Монте Промина" из Сиверића који је своје седиште имао у Торину, 1910. године завршио је изградњу хидроелектране Рошки слеп на реци Крки, која је требало да служи потребама рудника. Већ тада се јавила идеја о електрификацији Дрниша. Општина је већ била

73 "Народни лист", 3.Ш 1909, бр. 18, "Наши дописи".

74 Ф. Марушић, *Лијечникови записци*, Загреб, 1906.

75 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 80.

склопила уговор са др Душаном Иветићем представником рудника о provedби електрификације града уз годишњу отплату од 2.300 круна, када је Никола Аџија својим писменим протестима због нејасноћа у уговору спречио provedбу уговора. Тако да је електрична енергија осветлила Дрниш тек 1925. године.⁷⁶

Неспоразум између браће Грубишић и фратарара започет у претходној години, 1910. се интензивирао. Као што то обично бива настале су две фракције. Грубишићеву фракцију предводили су Роме Љубић и Анте Новаковић, док су фратарску групу водили сами фратри. Борба се водила око сеоске благајне која се налазила у рукама фратарара и њиховог човека Тонија Монтане. Раде Грубишић већ је био дошао на чело општинске штедионице па је хтео да држи у рукама и ову кредитну установу. Његов највећи политички супарник Иван Ђованин–Скелин био је највећи дужник општинске штедионице с 200.000 круна дуга, и одмах се уписао у правашку читаоницу да би се приближио фратрима против Грубишића.⁷⁷

Дрниш 1911. године

Ова година протекла је у знаку избора, током месеца јуна у Дрнишу су одржани избори за Царевинско веће, док су у јулу provedени општински избори. Кандидати за Царевинско веће били су: др Ивчевић испред коалиције Народних странака, др Крстелј као кандидат праваша и др Лубин аутономаш. Предизборна кампања provedена је као и у данашњим политичким околностима. Предизборне скупове у Дрнишу су одржали најпре праваша а затим и народњаџи.⁷⁸ За правашког кандидата агитовали су дуж дрнишке општине понајвише фрањевци жупници околних села, прикључили су им се и браћа Грубишићи заборавивши начас лоше односе с фрањевачким редом.

Утјецај фрањеваца био је велик и праваша су у овој години постали најјача странка Дрнишке крајине. У Дрнишу је највише гласова тако освојио др Крстелј 2.612, затим др Ивчевић 1.252, и др Лубин само 13 гласова.⁷⁹ Дрнишка политичка комуна почетком 20. века имала је 23.356 становника, 4.337 кућа и 7.947 гласача;⁸⁰ 1910. године сам град Дрниш имао је 1.610 становника.⁸¹

Свеукупно изборе је ипак добио др Ивчевић. Он је био Трогиранин и у целом котару Дрниш – Трогир освојио је 5.672 гласа, пред др Крстелјем са 4.906 гласова.⁸²

Приликом гласања у Дрниш су стигли сви виђенији далматински политичари: др Анте Трумбић, Јурај Бјанкини, др Јосип Смо-

76 Исто, стр. 83.

77 Исто, стр. 82.

78 "Народни лист" 24.V 1911, бр. 41, "Изборно згодописје".

79 "Народни лист", 24.VI 1911, бр. 50, "Ужи избор у котару дрнишко–трогирском".

80 F. Madirazza, *наведено дело*, стр. 73.

81 *Јужно приморје*, Загреб, 1974, стр. 135.

82 "Народни лист", 28.VI 1911, бр. 51, "Пораз Шуштерчићеве у Далмацији".

длака, Јосо Кулишић, др Душан Баљак, представници Хрватске народне странке, Српске народне странке и Хрватске напредне пучке странке; праваше су заступали: Иво Продан, др Крстел, др Дринковић, др Сесардић.⁸³

Избори су одржани 27. јуна 1911. тако да су победници сутрадан сви заједно могли обићи прославу Видовдана на Далматинском Косову. На прослави су присуствовали и југословенски оријентисани хрватски уметници, Иван Мештровић и књижевник Иво Ђипико.⁸⁴ Видовданска прослава 1911. увеличана је откривањем спомен-плоче Доситеју Обрадовићу у косовачком селу Орлић где је Доситеј службовао као учитељ.

Општински избори одржани су у Дрнишу 5. јула 1911. Непосредно пред изборе праваша, народњаци и Срби, постигли су, на иницијативу Ивана Ђованина-Скелина и др Јере Грубишића, споразум о саставу општинског већа. Праваша као моментално најутјецајнији добили су 18 места, Срби 10 већника, а народњаци 8. Тако су праваша и коалиција Срба и народњака имали по 18 већника. Договорено је да ће начелник општине остати Иван Ђованин-Скелин, а да фрањевци неће моћи ући у општинско веће.⁸⁵ Међутим, у последњи час, на наговор српског представника др Иветића, Скелин је одустао од начелства, и 21. новембра 1911. место начелника, као и 1, 3, 5, и 6. "присједника" добили су праваша, 2. "присједник" постао је Србин Душан Миовић, а место 4. "присједника" припало је народњаку Јоси Накићу.⁸⁶ Начелник општине тако је по први пут постао праваш Раде Грубишић.

Дрниш 1912. године

Одмах након извојеване победе праваша су почели састанчити у својој "Хрватској петропољској читаоници", најављујући препород дрнишке општине. На Балкану се међутим већ почело мутити па се то одражавало на међуљудске односе и у малом Дрнишу.

У фебруару 1912. из Загреба је нестао Дрнишанин Крунослав Ација. Према речима његова брата Николе Ације отишао је као добровољац међу српске четнике у Македонију. Тамо је био тешко рањен и цео живот је од последица рањавања храмао.⁸⁷

У Дрнишу се 12. фебруара у народно коло ухватило неколико српских девојака, наиме биле су православне Покладе. Њима за инат хрватски младићи организовали су своје коло певајући хрватске песме. Два супарничка кола све више су се ширила придошлицама једне и друге стране. Надметање се продужило дуго у ноћ, тако да је цео Дрниш био на ногама.⁸⁸

Сутрадан су се праваша одмах састали у својој "петропољској

83 "Слобода", 28.VI 1911, бр. 51, "Изборне вијести".

84 "Слобода", 1.VII 1911, бр. 52, "Видовдан на Косову".

85 "Народни лист", 29.VII 1911, бр. 60, "Обћински избори".

86 "Слобода", 25.XI 1911, бр. 93, "Биљешке и осврти".

87 Никола Ација, *Разне биљешке...*, стр. 86.

88 *Исто*, стр. 87.

читаоници” одлучивши да надаље забране онаква окупљања иза 19 часова. У Дрнишу су 14. фебруара 1912. осванули огласи потписани од начелника Раде Грубишића и ”присједника” Ивана Кушпилића којим се: ”забрањује” свако пјевање, викање и звиждање даље 7 сати увече”.⁸⁹

Већ 15. фебруара била је православна Госпа канделора. Срби су као сваке године приредили прославу испред општине, певајући и играјући до 19 часова. Тада су приступили жандарми навешћујући забрану даљег слављења, растурајући формирано коло. Неки од Срба су се покушали супротставити и уследила су хапшења. Ухапшени су млади Јовић–Цефер и неколико сељана села Кричке.⁹⁰

Истог дана одржан је Соколски плес, на који због бројне присутности праваша није дошао нитко од припадника Народне странке. Због тога сутрадан, када се требао одржати плес народњачке ”Хрватске читаонице”, др Јере Грубишић није одобрио коришћење општинске дворане. Уприличена је само свечана вечера на којој се клицало слози народњака и Срба, посебно иницијатору такве слоге Ивану Ђованину–Скелину.⁹¹

Скелин је 31. фебруара у реку Крку код Рошког слапа пустио први туристички моторни брод на горњем делу ове реке. Био је то, може се рећи, почетак организованог туризма на Крки.⁹² Скелин је још 1909. на Рошком слапу саградио свој мотел, а брод, који је могао превести тридесетак путника, требало је да туристе довози реком кроз кањон од Скрадинског бука. У свом возном парку Скелин је имао лимузину и теретни камион, а на Рошком слапу производио је и своје вино. Већ 23. маја 1912. Скелина је на Рошком слапу посетио намесник Далматински гроф Атемс, 8. марта 1913. намесник Тршћански гроф Хохенлох, а 19. маја 1914. сам надвојвода Фридрих.⁹³

У јесен 1912. завршио је радове на свом новом хотелу у Дрнишу Раде Грубишић. То је био први прави дрнишки хотел, јер оно шта је Дрниш раније имао биле су мањи пансиони или крчме с преноћиштем. У зграду хотела Грубишић је сместио и општинску штедионицу.⁹⁴ Тако се, и поред политичког супарништва, Скелин и Грубишић нису дали смести у умножавању властитог капитала.

Због великих инвестиција Скелин је ушао у велике дугове; само општинској штедионици у Дрнишу био је дужан 200.000 круна. За време свог начелниковања било му је лако отаљавати дуг, али сада када је Раде Грубишић дошао на чело општине и штедионе тражила се исплата дуга, иако Скелин није могао исплатити нити камате. Због тога он се обратио Земаљском одбору у Задру да му Вересијски завод додели

89 Исто.

90 Исто.

91 Исто, стр. 89.

92 Исто, стр. 91.

93 Исто, стр. 96, 115, 150.

94 Исто, стр. 108.

кредит за исплату дуга штедиони.⁹⁵

То је било и политичко питање, јер би тим новцем финансирао и следеће изборе у Дрнишу, што никако није одговарало правашима Раде Грубишића. Да би разрешили ову ситуацију, Скелин, Никола Ација и учитељ Дрезга отишли су у Задар др Ивчевићу председнику Далматинског сабора и др Макиједу члану Земаљског одбора. Пут изгледа није дао много резултата јер су правашки из Шибеника на челу с др Крстелом протествовали против кредита. Тог дана, 22. јуна 1912. у Задру се прослављала 40–годишњица Берсаљера, дошло је до сукоба између Италијана и Хрвата у ком је било рањених и ухапшених.⁹⁶

Да би оборила општинску управу опозиција је одлучила да бојкотије седнице општинског већа. Опструкцијом седница опозиција у потпуности парализује рад општинског већа, што је припремило терен за распуштање општинске власти и испоставу комесаријата. Да би спречили распуст општине начелник Раде Грубишић и ”присједник” др Иво Буић упутили су се најпре Земаљском одбору у Задар, а када ни то није успело др Шуштерићу у Беч.⁹⁷

Опозиција је међутим била добро организована и 11. јуна 1912. општинска управа је била распуштена, а комесаром општине Дрниш именован је Трогиранин Целио Цега.⁹⁸ Након 1903. године ово је био други пут да је Земаљски одбор присиљен да уведе комесаријат над дрнишком општином. Овај пут то ће трајати готово годину дана, до нових избора.

Током 1912. у Србију је отишао још један од браће Ација, Драгутин, који тек што је завршио агрономију у Бечу. У Србији у Лесковцу добио је положај управитеља државног добра и место наставника пољопривредне школе.⁹⁹

Дрнишки интелектуалци 8. септембра приредили су обитељски плес који је завршио инцидентом групе дрнишких средњошколаца. Правашки оријентисани средњошколци на челу с Бруном Штркаљем протествовали су што се у Дрнишу игра и пева а Хрватском се ”лије крв”. Након овог испада створене су две фракције и дрнишке омладине. Једна правашка, коју је водио Бруно Милић–Штркаљ, и друга народњачка, на челу с Стипом Кулушићем, у којој су били Лав и Јосо Грубишић. Ове две групе сваку вечер су певале и демонстрирале једна против друге.¹⁰⁰

Дрниш 1913. године

Успеси Србије на југоистоку Балкана радовали су све Србе и демократски оријентисане Хрвате, у Дрнишу међутим, било је и оних који су изазивали Србе певајући: ”О мој Швабо липо име, нек се множи

95 *Исто*, стр. 103.

96 *Исто*, стр. 104.

97 ”Наше Јединство”, Сплит, 30.IV 1912, бр. 52, ”Наши дописи”.

98 ”Народни лист”, 24.VII 1912, бр. 58, ”Наши дописи”.

99 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 93.

100 *Исто*, стр. 146.

твоје име”.¹⁰¹ Праваши се припремају за нове изборе и не желе више договоре са било којом странком.

Дрнишки фрањевци почели су политички радити од самог почетка 1913, па су већ 26. јануара основали ново клерикално друштво. ”Омладина”. Забава у част новог друштва одржана је у правашкој ”петропољској читаоници”; 6. фебруара по Дрнишу се почело говорити да фратри оснивају нову ”Кршћанско-социјалну странку”.¹⁰² Покушају формирања ове странке изазивају неспоразуме унутар праваша.

Гласило праваша ”Хрватске риеч” из Шибеника 19. марта је престала излазити пошто власник штампарије др Иво Крстељ није хтео дозволити да лист дође у руке клерикалаца. На правашком састанку у Сплиту др Крстељ је добио већину, и 4. априла 1913. ”Хрватска риеч” је поново почела деловати.¹⁰³

У Босни и Херцеговини је 3. маја 1913. проглашено ратно стање, а прича се да ће тако бити и у Далмацији. Сва запрежна кола Дрнишке крајине морају ићи у Босну за припомоћ војсци. У Дрнишу 6. маја окупљају се запрежна кола из целе северне Далмације. Пада велика киша, око 500 кола, само из Дрниша 114, чека даља наређења. Ујутро 8. маја кола се покрећу према Босни преко Сиња. Међутим око 9 часова стигло је брзојавно наређење да се запрежна кола врата. Ђованин-Скелин одјуррио је својим аутомобилом и каравану кола вратио у Дрниш. Коначна наредба да се сва кола врате кућама дошла је 9. маја 1913. За исплату одштете људима власти су од Антонија де Дифника посудиле 10.000 круна.¹⁰⁴

Фрањевци пред изборе 1913. шире антисрпску пропаганду и деградирају све оне који су за политичку сарадњу са Србима. У једном разговору они убеђују Николу Ацију да су домаћи Срби неискрени, а да Србија жели да од Хрватске направи своју покрајину.¹⁰⁵ Избори су одржани од 19. до 26. маја 1913. Праваши су добили изборе у 3. и 2. телу, док су народњаци добили 1. тело. Свеукупно су добили правашки и начелник је опет постао Раде Грубишић.¹⁰⁶ Свој пораз Народна странка је приписала Србима због неизласка на изборе, а у неким случајевима чак гласања за праваше. Победа праваша највише је одушевила дрнишке букаче занатлије и ситне трговце, њих око 80; у једној од дрнишких кавана приредили су вечер у част нове дрнишке управе.¹⁰⁷

Дрниш 1914. године

Након избора и победе Странке права међустраничка борба пренела се на странице далматинских новина блиских једној или другој

101 *Исто*, стр. 109.

102 *Исто*, стр. 114–116.

103 *Исто*, стр. 115.

104 *Исто*, стр. 119.

105 *Исто*, стр. 116.

106 ”Наше Јединство”, 4.IX 1913, бр. 106, ”Домаће вести”.

107 ”Народни лист”, 24.IX 1913, бр. 77, ”Домаће вести”.

странци. Народњачки су били: "Народни лист", "Наше јединство", а можда чак и "Слобода", а правашки листови били су: "Хрватска реч", "Хрватска круна" и "Хрватска мисао". Противници су нарочито једни другима спочитавали финансијске злоупотребе општинског буџета, и обично су једни и други били у праву.¹⁰⁸

Однос према Србима се све више погоршавао; 25. фебруара је задњи дан српских Поклада када се весеље отегне до касно у ноћ. Поучен искуством ранијих година Илија Беговић је затражио дозволу од начелника Раде Грубишића да се народ може провеселити до пола ноћи, до 24 часова. Премда је Грубишић дозволу дао, око 21 час пристигли су жандари и затржили од Срба да се разиђу.¹⁰⁹

Већа група националиста предвођена Ником Миановићем окупила се 4. марта и стала дерати се и певати по месту. Пред општином су отпевали "Царевку", и стали извикивати: "Живео Султан", "Доли, доли Срби", "Доли краљ Петар", "Живица Аустрија", "Живица Албанија".¹¹⁰ То је најпримитивнији део хрватског народа, увек полупијане занатлије и тежаци на последњој лествици дрнишког грађанства. Морали су имати некога ко ће бити иза њих на тој лествици друштвеног угледа. За ту улогу нашли су Србе, како су сами говорили "сељаке" из околних села која су била чврсто повезана с Дрнишем. Међутим, то је више био плод њихове маште неог икаква стварност.

Дрнишани су 28. јуна 1914. у већем броју учествовали на прослави Видовдана на Далматинском Косову. Били су присутни и неки политички прваци, међу којима др Крстел, др Дринковић и Никола Ација. Њихови говори били су политички обојени и готово отворено позивали су на рушење Аустроугарске монархије и ослобођење свих јужнославенских народа. Скуп је у готово пола програма прекинут, након вести о атентату у Сарајеву.¹¹¹ Занимљиво је да су, ништа не знајући, били присутни и родитељи Гаврила Принципа, Пепо и Нана Принцип из Обљаја код Босанског Грахова.¹¹²

Општа мобилизација је 25. на 26. јула 1914. проглашена и навештен је рат Србији. У дрнишком крају дигнуто је 5.000 војника до 42 године старости. Већа је забринутост код оних који остају, него оних који иду на фронт, јер поља остају без радне снаге и прети глад.¹¹³

У конобу Николе Ација, где се продавало вино, једно вече навратили су Н. Куртовић и П. Шкарица који су носили слику краља Петра I и српску заставу. Кад је наишао Ација стали су на слици краља Петра вадити очи говорећи: "Ево овако вадит ћемо ми очи свима који сте уз Србе." Када су изашли из конобе довикнули су: "Доли, краљ Петар" и

108 "Наше Јединство", 29.IX 1913, бр. 117, "Амо–тамо по нашим опћинама".

109 Н. Ација, *Разне биљешке...*, стр. 145.

110 *Исто*, стр. 146.

111 *Исто*, стр. 153–155.

112 *Исто*.

113 *Исто*, стр. 152.

"Доли курве Српске".¹¹⁴

Десетог августа ухапшени су Срби Никола Манојловић, Тода Рашковић и Мате Андрић Муслија, под оптужбом да су говорили у корист Србије. Након неколико дана су пуштени.¹¹⁵ У Далмацији се хапсе готово сви протугаустријски расположени политичари, који служе као таоци приликом војних транспорта под претњом стрељања у случају саботажа.¹¹⁶ У Дрнишу је ухапшен и интерниран у Котор др Филип Марушић.¹¹⁷

У Дрнишу је установљена Народна гарда за помоћ жандармерији. Војска узима под своје бокситне руднике у селу Трбоуње. Уписује се ратни зајам. Општина је уписала 12.000 круна, општинска штедионица 10.000 круна, јавна добротворност 6.000, приватници код општинске штедионе 9.000, они код поштанске штедионе 5.700 и код порезног уреда 1.000 круна.¹¹⁸

Година 1914. завршава у општем страху и неизвесности како ће завршити овај рат.

ПРИЛОЗИ:

Фотографија 1. Центар Дрниша снимљен у првим годинама иза 1900. године

Фотографија 2. Српски мешовити црквени певачки хор у Дрнишу, фотографисан 1908. године приликом посвете нове српске православне цркве Успенија богородице у Дрнишу.

/фотографије израдио Петар Ђеранић фотограф Градског Музеја Крушевац/

114 Исто, стр. 161.

115 Исто, стр. 157.

116 Исто.

117 Исто.

118 "Народни лист", 28. XI 1914, бр. 95, "Домаће вјести".

Résumé

L'auteur parle de Drniš du commencement du XXe siècle, surtout du point de vue spécifique de Dnevnik et des souvenirs de Nikola Adžija, participant actif de presque tous les événements dans ce lieu au cours de la période de 1900 à 1914. Il se sert en même temps des écrits de la presse contemporaine de la Dalmatie, c'est-à-dire des journaux publiés à Split, à Šienik et à Zadar.

Le panorama historique décrit par l'auteur est très riche en phénomènes et en événements. Cette petite ville dans l'arrière-pays de la côte dalmate avait eu tout de même un développement agité économique et culturel. Elle avait vécu en même temps des conflits politiques violents des "pravaši" (partisans du parti du droit), des "populistes" et des organisations politiques serbes.

Avec le commencement de la guerre de 1914, toute une époque historique s'est achevée.